

«ВОЛИНСКІ АФІНИ» – МІЖ ІСТОРІЄЮ І СУЧАСНІСТЮ

Під редакцією
Анджея Шмита і Генріха Стронського

Olsztyn - Кременець 2015

[ЗМІСТ]
Частина II:

Біла Оксана

Система освіти XVIII - поч. XIX ст. на сторінках періодики Волинської губернії (XIX – поч. XX ст.)..... 309

Дем'янчук Олександр

Постать Тадеуша Чацького і його роль у розвитку освітньої діяльності та духовної культури на Волині..... 315

Сеньківська Галина

Діяльність Тадеуша Чацького - подвижника освітніх процесів на Волині (за матеріалами «Волинских епархиальных ведомостей»)..... 323

Скакальська Ірина

Роль Тадеуша Чацького у формуванні еліти Волині. • 329

Соловей Олександр

До джерел про історичне місце Тадеуша Чацького у фондах Кременецького краєзнавчого музею..... — 335

Ярмошик Іван

Історичні погляди Гуго Коллонтая (1750-1812 рр.)..... 343

Коляденко Світлана

Історичний аналіз методів та форм соціально-педагогічної підтримки учнів Волинської гімназії..... 351

Сейко Наталія

Суб'єктні характеристики доброчинності початку XIX століття: досвід Кременецького ліцею 359

Василюк Василь

Науково-методичне забезпечення навчального процесу в Кременецькому ліцеї 1805-1833....., , 369

Комінярська Ірина Педагоги-іноземці - кадровий потенціал Волинської гімназії.....	377
Галаган Оксана, Михалюк Ілона, Дух Ольга Віллібальд Бессер на Волині	385
Павленко Віта Визначення ознак креативності особистості В. Бессера на основі біографічного методу	395
Легкун Оксана Музично-естетичне виховання у Волинській гімназії (ліцеї) (1805 - 1833 рр.).....	403
Дедю Оксана Музично-поетична творчість Тимка Падури в контексті польсько-українських культурних традицій 30 - 60-х років XIX ст.,,,	411
Білявська Вікторія Кременець у спогадах родини Фелінських.....	419
Єршов Володимир Кременецька школа польських літераторів Правобережної України доби романтизму: інтенції та націоцентризм	429
Кацемба Юліана Генріх Жевуський на тлі (анти) кременецької полеміки	443
Бенера Валентина, Ломакович Валентина Імперативи розвитку вищої освіти: дискурс історії і сьогодення.....	455
Ломакович Афанасій, Боднар Марія Становлення Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії ім. Тараса Шевченка як закономірний етап трансформації вищої школи на Волині.....	471
Інформація про Авторів	482

Юліана Кацемба

Житомирський державний університет імені Івана Франка

ГЕНРІХ ЖЕВУСЬКИЙ НА ТЛІ (АНТИ)КРЕМЕНЕЦЬКОЇ ПОЛЕМІКИ

Генріх Жевуський (1791-1866), безсумнівно, був найяскравішим та найвідомішим представником польсько-шляхетської архаїчної думки. Тоді, коли вся Європа захоплювалася ідеями Просвітництва, з відкритими обіймами приймала революційні зміни, модернізуючі реформи, він палко захищав давньо-шляхетські, сарматські погляди на світ. Можна сказати, що вся його творчість була одою славної минувшини й одночасно запереченням сучасності й повним відкиданням можливості позитивного майбутнього. Серед найвідоміших біографів і дослідників суспільно-філософських поглядів письменника варто назвати Ст. Тарновського [29], Ю. Урбаняка [31] й А. Шліша [28], волинський період творчості чуднівчанина знаходимо у В. Єршова [1,2], акцент на творчість письменника ставили З. Швейковський [27] і І. Венгжин[32].

На Волинських теренах він відомий перш за все організацією так званої Петербурзької котерії або, як тоді говорили, пентархії. У 1841 р. у своєму маєтку в Чуднові (нині районний центр Житомирської області) над річкою Тетерів (звіди один із псевдонімів письменника – Тетерев'янин), мислитель зібрав своїх однодумців – земляків із так званих литовсько-руських земель давньої Польщі, об'єднаних навколо «Петербурзького тижневика» (1830-1858), що виходив у північній столиці польською мовою. До складу групи, окрім організатора, увійшли Міхал Грабовський, ксьондз Ігнаци Головинський, Юзеф Ігнаци Крашевський, Александр Кароль Гроза, Густав Олізар, Костянтин Подвисоцький, Юліуш Струтинський, Кароль Швидзинський, Плацид Янковський. Головною метою з'їзду було створення сприятливих умов для розповсюдження серед польських верств єдиного напрямку в літературі, поширення ідей панславізму [2], мобілізація та зцементування сучасних письменників до відстоювання консервативно-клерикальної програми [31, с. 13]. Хоча з'їзд не дав очікуваних результатів,

проте Г. Жевуський все-таки мав надію на те, що учасники котерії будуть захищати його в тій хвилі обурення й нападу критики, яка зустрине його «Моралеописові суміші» [20], але зі сторони його консервативних друзів підтримки він не знайшов.

Цей твір був фатальним у літературній кар'єрі чуднівчанина, яка розпочалася шаленим успіхом його славнозвісних «Спогадів Ясновельможного пана Северина Сопліци, парнавського чашника» [23], а закінчилася прокльонами Яроша Бейли. Назва твору є яскраво промовистою, оскільки він являв собою мішанину тем та стилів, форм та літературних жанрів. Тут письменник розмістив філософські та релігійні розмірковування, моралізаторські спекуляції, суспільні сценки, а також драматизований уривок, який зображує сучасну авторові салонну літературну моду [32, с. 22].

«Обмови» Г. Жевуського та її наслідки: перехід на особистості

«Моралеописові суміші» викликали літературну бурю, якої до того ще не бачила Польща [14, с. 268]. Справжня битва розгорілася на сторінках «Петербурзького тижневика», «Атенеум» (Вільнюс) та «Зірки» (Київ). Г. Жевуський, який вже зазнав слави своїми «Спогадами...», будучи впевненим, що заручився підтримкою й розумінням волинської шляхти, яка до того ж обрала його маршалком Житомирського повіту, та членами пентархії, був обурений тим, що його колеги й однодумці, з якими він розбудовував «Петербурзький тижневик», не доклали свого пера в літературній боротьбі навколо твору Яроша Бейли, це обурення він висловив у надзвичайно гострій формі: «Якщо хочете зберегти зі мною літературні стосунки, повинні мухи відганяти, коли я сплю та хлистати моїх критиків <... > Але ви всі крім Кефалінського маєте якісь батьківські почуття до всіх дурнів, звідси прямо в очі вам скажу, що не маєте справжнього літературного покликання <...> ви є боягузами» [27, с. 150].

В статті нас будуть цікавити лише ті фрагменти книги, що стосуються Кременецького ліцею, Тадеуша Чацького, кременецьких випускників та освіти, науки й виховання в цілому. Серед волинської молоді, шляхетської інтелігенції найбільшого обурення викликав розділ «Обмови», в якому відомий волинянин в критичний спосіб представив Кременецьку гімназію чи Волинський ліцей (1805-1832), особливо піддаючи сумніву високий рівень навчання у Волинських Афінах та якості випускників цього закладу. Вихований на ідеях Жозефа де Местра, до світського й раціонального навчання Г. Жевуський віднісся різко негативно. Письменник звинувачує осередок освіти в Кременці у поверховості навчання, у непрофесійності його випускників: «Хибно припускають, й один за одним повторюють, що

в наших провінціях завдяки кременецькій школі значно підвищився рівень освіти; ця неправда на стільки виразна, що не можемо зрозуміти, яким чином змогла вона так довго протриматися, не зважаючи на свою очевидність. Тільки в математичному відділі вийшли з неї люди вправні; але найкращі в цьому відділі, більша частина з яких служить у водній комунікації, чи в гірничому департаменті, або по військам, до складу громадянства насправді не входять; можна отже ствердити, що освіта громадян, які мешкають у селах, залишається в найжалюгіднішому стані» [20, с. 126].

Напад Г. Жевуського на колицу волинської науки й освіти викликав гострі дискусії, які розпочалися в сорокових роках XIX сторіччя й тривали десять років. До цих дискусій, здається, перш за все вдається М. Будзинський, колишній випускник ліцею, який ревно захищав добре ім'я своєї Alma Mater: «Після падіння Кременецького ліцею, що наступив після 1831 року в силу указу Миколи I, виникли напади на цей заклад. Власне мої земляки не вагалися вказувати на вади цього закладу в публічних журналах. Закидають, що ліцей не випустив спеціалістів <...>, що викладання наук було поверхневим, що мало звертають увагу на керування ґрунтовно освічених людей. Недоліки безсумнівно були в цій школі, як і в усіх інших. Але в часи необхідного єднання у шляхетних цілях <...> жодна школа, безсумнівно, не відреагувала краще, ніж цей заклад, створений під старанною опікою Тадеуша Чацького. Всі, хто мав щастя належати до цієї школи, в подальшому житті знайшли себе там, де їх покликала свята необхідність, а зустрічалися подібно як браття однієї родини, підтримуючи один одного порадою, заохоченням і допомогою, навіть матеріальною» [4, с. 12-13].

Французький історик Даніель Бовуа погоджується з Г. Жевуським у тому, що блискуча слава Кременецького ліцею, особливо в спогадах його випускників – представників заможної шляхти, була визначником швидше товариської спільноти, ніж солідної освіти [3, с. 392], але разом із тим заперечує його критичні наступи про відсутність впливу «елітного ліцею» на суспільне життя волинської шляхти, оскільки він носив «характер символу, а його закриття перетворило цей символ у міф золотого віку польської культури на Україні» [3, с. 395].

Здавалося, перш за все не рівень освіти, не спосіб викладання наук у ліцеї викликали обурення Яроша Бейли, а гучні, помпезні урочистості, організовані Т. Чацьким із різних нагод, які потім місяцями згадували на Волині, їх можна було прирівняти хіба що до бердичівських ярмарок. І не лише Г. Жевуський асоціював Кременець із постійними забавами й екстравагантним стилем життя його вихованців, а й інші волиняни, які спостерігали за Волинською гімназією ззовні. Олександр Словицький у розгульному способі життя кременецької молоді звинувачує, звичайно не

Т. Чацького, а емігрантів, які оселилися в Кременці. В мемуарах писав: «Але, на жаль, зло дуже швидко вкорінюється, а особливо таке привабливо зло, як забава. Пани та пані, які перед цим волочилися за кордоном в пошуках забави, осівши в Кременці, або ж приїжджаючи сюди в часи карнавалів, в деякій мірі викривили думку Чацького <...> Звідси пішло, що шкільна молодь, спокушена через них, з часом почала більше – принаймні під час карнавалу – думати про забаву, ніж про навчання, ще більше, оскільки мала успіх в салонах, почала перейматися певною світською пустотою, так, що більшість із них пізніше заслужила собі на іронічне прізвисько кременецьких блазнів, а до Кременця їхали вже не ті, хто хотів учитися, а ті, що хотіли розважатися» [7, с. 177].

Непокоїла чуднівчанина також і надмірна зарозумілість та зухвалість випускників Волинських Афін: «Не скажу, що нічого не вміють, - бо могли би ще чогось і навчитися; але володіють стількома знаннями, скільки потрібно, щоби створити суспільство найбільш зарозуміле та найбільш непотрібне, яке тільки може бути. Покажіть мені когось із кременецької школи, хто би знав латину, право, політичну економіку, історію філософії та якусь моральну науку; але майже кожен із них вміє перші три теми з кожної дисципліни й про це тереvenить. А якщо до цього всього навчиться римувати закінчення, описувати блідий місяць, повіви вітру, журчання струмків і обличчя панянок, які заливаються пурпуром, - вже вважає себе великою людиною. Такий рясний інтелектуальний запас дає йому право про все філософствувати, все засуджувати, давати оцінку речам і людям» [20, с. 126]. Подальші дискусії, що оберталися навколо імені Волинського ліцею, стосувалися «перших трьох тем із кожної дисципліни», зарозумілості кременчан та їх здібностей до римування. М. Ролле висловив думку, що надмірна увага, якою суспільство огорнуло школу Т. Чацького, надмірна любов її засновника, дух, що панував в стінах самої школи та за її межами, учнівська самокритика, сформована під впливом урочистих і похвальних промов директорів і навіть заміна тілесного покарання на догани, - все це могло спричинитися до зародження в кременецьких вихованців надзвичайно перебільшеної думки про існування особливого «Кременецького гонору», яка з часом перетворювалася на захмарну зарозумілість та погорду відносно інших, периферійних навчальних закладів.

На захист доброго імені Волинського ліцею виступив і колишній її учень Густав Олізар в «Змішуванні понять Яроша Бейли» [11], але вже в «Мемуарах» [10] в деякій мірі погоджується з Г. Жевуським: «Наукова система, наскільки тепер можу судити, мабуть не була з найбільш відповідних. Оскільки було всього по-троху і кожен повинен був всього по-трохи лизнути! Звідси жодної спеціальності, багато фанфаронства та папужої ерудиції» [10, с. 25].

Висміюючи модель виховання й навчання у Волинському ліцеї, Г. Жевуський про його засновника відкликається з повагою, говорячи, що це була людина вчена та добродісна, «він своєю безперервною працею, самопожертвою та величезним як на той час інтелектом в своїй особі якнайточніше втілював» прагнення всієї громадськості до «необхідності в загальному механізмі публічного виховання» [20, с. 123]. Густав Олізар також говорить, що Т. Чацького в недосконалої системи освіти «звинувачувати не потрібно» [10, с. 25].

Полеміку, яка виростає на ґрунті розділу «Обговорення» в «Моралеописових сумішах», детальніше розглядають Міхал Ролле [14, с. 268-298] та Івона Венгжин [32, с. 46-62]. М. Ролле здійснив аналіз можливих причин «випливання жовтої жовчі» на ліцей, серед яких відкинув висловлені А. Анджеєвським та К. Качковським припущення щодо особистої несимпатії автора до ліцею через невдале навчання в ньому його брата Ернеста. І. Венгжин на цю дискусію пропонує дивитися в подвійній перспективі: як привід атаки кременчан на Г. Жевуського, який зазіхнув на добре ім'я школи, на витворену легенду Волинських Афін, та як на досконалий претекст для маніфестації свого супротиву проти декларованого членами «Петербурзького тижневика» роялізму. Дослідниця також вказує, що в цьому можуть теж критися містечкові суперечки між освіченими аристократами та роздратованими середньо-заможними шляхтичами. Для більшості Кременець став символом вірності Польщі, пам'яттю про загиблих під час листопадового повстання ліцеїстів, народною святинєю, втраченою можливістю на розвиток та осучаснення Волині. Тому будь-які критичні наступи на свою святиню сприймали надзвичайно вороже, як замах на польськість і як підтримку Російської імперії. Г. Жевуський, як традиціоналіст, в усіх спробах модернізації бачив посягання на національну ідентичність, а осучаснену модель освіти, пропоновану в Волинській гімназії сприймав як «розсадник чужоземщини», що міг зруйнувати всі традиційні форми польської культури. Таким чином, полеміка Кременецького ліцею будувалася на змішуванні понять: одні, як Г. Жевуський, мали на увазі модель освіти, її пристосування до сучасних умов, а інші - національну пам'ять, обличчя Кременця, заслуги засновників Волинського ліцею та їх випускників. Тоді, коли Бейла говорив про напрямки розвитку освіти, кременчани переходили на особистості. Наприклад, Г. Жевуський написав про відсутність великих спеціалістів серед випускників ліцею, - у відповідь на це К. Качковський на сторінках «Атенеум» [8] перерахував 65 імен, якими пишається Волинська гімназія. Дискусія перетворювалася на словесне змагання, обтяжене взаємними докорами, злісними зауваженнями, із браком логічної аргументації. Так, у відповідь на представлений випускником школи список,

мислитель із Чуднова, під псевдонімом Тетери злісно іронізує: «Лорд Брукгем в одній своїй промові, віддаючи честь Оксфордській Академії <...>, гордо висловився, що ця Академія протягом одного століття видала п'ять великих мужів, чим жодна інша похвалитися не може. О бідний Оксфорде в порівнянні до Кременця! Ліцей у шістдесят п'ять разів перевищив англійську Академію» [30].

Можемо припускати, що автор «Моралеописових сумішей» хотів підняти, серед інших, проблему виховання та навчання сучасної йому молоді, а на прикладі Кременецької гімназії окреслити необхідність змін у системі шкільництва й викликати дискусію, яка, насамперед стосувалася б системи освіти поляків на Волині. А. Шліш зауважує, що публіцисти почали атакувати найменш аргументовані пункти висновків Г. Жевуського [28, с. 197-198], а той, у свою чергу, нічого не зробив для того, щоби спрямувати полеміку в потрібне русло. Цю ситуацію І. Венгжин прирівнює до «комедії помилок», в якій «важливі теми й питання, підняті Бейлою, були заглушені його власними упередженнями й затоплені поведдю злості» [32, с. 55].

Старошляхетський освітньо-виховний ідеал Г. Жевуського

Підняте питання про освіту, навчання й виховання молоді Г. Жевуський протягом наступних років розвивав на сторінках «Петербурзького тижневика», «Варшавського щоденника», журналу «Час» та ін. Він вважав, що «наше періодичне письменництво у багатьох відношеннях і не без нашої провини залишається в невігідних умовах, однак цей вид письменництва може й міг би підтримати освіту й спонукати її розвиток, коли б окрім добродушної толерантності йому на допомогу прийшла добродушна, розсудлива, безстороння й справжня громадянська взаємодія» [19, с. 1]. Розвиток науки він безпосередньо пов'язує з літературою, яка є «вогнищем, біля якого згуртовуються всі науки, що існують у суспільстві» [22, с. 1], в логічному ланцюжку занепаду цивілізації занепад літератури тягне за собою занепад наук взагалі: «Давніше письменство було покликанням, або принаймні старалося з нього виходити, звідси кожен письменник обов'язково мусив бути в певному відношенні моралістом. Публіка з розумінням ставилася до гострого пера, яке громило її недоліки, бо відчувала, що письменник не захищав принципів самовільно через себе, або через іншого письменника вигаданих, але опирався на спільних для всіх віруваннях, або на не менш святих легендах свого суспільства» [18, с. 205]. Таким чином на письменників Тетерев'янин покладав просвітительську місію: навчати суспільство, вказуючи на його хвороби, які, якщо їх не лікувати, приведуть до занепаду цивілізації.

У своїй філософській розвідці послідовник Ж. де Местра, виводить триетапну формулу занепаду цивілізації на прикладі Давньогрецької та Давньоримської. Перший період – це поетичний, літературний, другий період – виникнення наук, які згуртовуються навколо містичної ідеї, тобто релігії,

з третім періодом починається занепад цивілізацій, це так званий удар раціоналізму, відкидання Божественної ідеї, визнання досконалості людського розуму й його неосяжних можливостей пізнання [15, с. 13]. На думку Г. Жевуського, сучасна йому цивілізація вступила у третій період свого розвитку, і якщо не зробить кроку назад, не повернеться до тих ідей, які плекала давньо-шляхетська традиція, невдовзі спіткає свій кінець. «В цій інтелектуальній анархії, - писав він на сторінках «Варшавського щоденника», - письменники перестали бути скромними вчителями громадськості, а стали її підлабузниками» [18, с. 2].

Г. Жевуський відкидав усі раціональні та емпіричні концепції науки. В його розумінні наука не повинна переходити границю Божого об'явлення, в жодному разі не повинна піддавати сумнівам релігійних правд віри. А. Шліш вказує на те, що всі роздуми Г. Жевуського про суспільство, його походження, прагнення й форми життя, починалися з догми Бога, а закінчувалися релігійними правдами віри [28, с. 102]. У спробі науки відділитися від клерикальної ідеї він бачив занепад першої: «всі науки вичерпали себе тією війною, яку вони приховано або ж явно вели з релігією» [15, с. 11-12]. Раціоналістичні тенденції, що проголошували вищість і необмеженість людського розуму, викликали у мислителя з Чуднова шквал обурення: «все відбувається лише за Божим планом і не без його відома. Будь-який розвиток, поступ не є випадковим, оскільки кожний народ є знярядям Божим, в конкретній цілі найвищою мудрістю, бо існує лише для того, щоби втілювати задуми провидіння, хоча й сам про це не здогадується» [17, с. 2]. Наука, в розумінні традиціоналістів, у жодному разі не могла бути самоціллю, тобто наука не може здійснюватися заради науки, остаточним її продуктом має бути моральний або суспільний розвиток.

Концепція виникнення галузі наук і суспільних знань, на думку Г. Жевуського, є подібною до біблійної версії створення світу. Творцем кожної науки є Бог, який, побачивши, що наука є гідною й достойною, створив народ, який би нею опікувався та розвивав її: «без сумніву науки, ремесла, філософія заслуговують на те, щоби для їхньої опіки Бог створив окремі народи» [17, с. 2]. Таким чином, одні народи покликані розвивати політичну справу, інші - військову, політичну тощо. Для підтримки свого твердження Г. Жевуський наводить приклад, що «еврейський народ існував всього лише для збереження шани єдиного і справжнього Бога, фінікійці - щоби торгівлею утворити взаємини між віддаленими народами, єгиптяни - для вибуху математичних наук, греки - щоби створити й розвивати ремесла, римляни - щоби об'єднати світ для легшого прийняття нового союзу людства з Богом» [17, с. 3].

Волинський письменник не зараховує себе до числа традиціоналістів, які з особливою затятістю атакували раціоналізм і взагалі необмеженість пізна-

вальних можливостей людського розуму, бачачи в них найсерйознішу загрозу як самої релігії, так і апелюючих до неї розумових систем, а також теократичних суспільних і політичних концепцій. Він стверджує, що любить усі науки та вивчає їх в міру своїх можливостей, але не погоджується з тим, що наука повинна бути ціллю людини: «мене Бог сотворив для того, щоб я його пізнав, любив, йому служив, й цим отримав вічне життя, а не для того, щоби був майстром, геологом, філософом, журналістом чи комедіантом» [15, с. 8]. Він переконаний, що наука - не ціль, а лише засіб, але якщо вже говорити про науку як ціль, то вона не повинна бути використана в політичних інтересах, а лише моральних та цивілізаційних [16, с. 3]. Наприклад, хімія «служить для наших зручностей, дещо полегшила нам працю в майстернях, але як наука сама по собі стоїть нижче від давньої» [22, с. 1]. Результати сучасної йому науки мислитель із Чуднова ставить під сумнів: «наважусь стверджувати, що від часів Лейбніца математика жодного кроку не зробила вперед, так як і фізика від часів Ньютона. Що ж такого вигадала філософія, що було би не відомим для Платона чи Аристотеля і для схоластичної філософії?» [21, с. 1].

Занепад науки чуднівчанин пов'язує перш за все з новою системою навчання й виховання, спрямованою на швидке й кількісне, а не якісне навчання: «А що виховання не могло закінчитися для юнака перш ніж він досягне зрілості, обдумані методи, за допомогою яких навчання закінчувалося ще до досягнення ним зрілого віку. Одним із симптомів розпаду суспільства є те, що немає вже дітей. Раціоналізм знищив цей найвдячніший цвіт людства. Ще трохи терпіння, і ми дочекаємося філософів із молочними зубами та потужними аргументаціями» [15, с. 15] та з вибухом раціоналістичної думки, розривом із релігією, поверховністю набутих знань, оскільки раніше «самопожертва цілковитого життя, і всього що життя робить приємним, але отримання науки було нерідкою річчю, вчені крізь усе життя вчилися, а такому що не пройшов довгої і роботящої наукової професії, в думці не спало інших навчати» [15, с. 23].

«Перші три теми з кожної дисципліни», які прозвучали в контексті Кременецького ліцею, стали лейтмотивом розмірковувань письменника про стан освіти й науки: «Цивілізація на перше місце ставить науки, неуцтво зневажає на стільки, що для загального навчання обдумала метод, щоби кожен учень кожної науки хоч декілька уроків захопив, щоб про неї принаймні міг розмірковувати» [15, с. 28]. Таку модель він вважає вкрай неприйнятною, оскільки вона продукує зарозуміле, поверхове покоління серед яких не може бути спеціалістів в окремій галузі: «філософи сьогодні складають чисельнішу масу, ніж люди спеціально вчені» [15, с. 13]. Розвиток науки можливий лише за умови, що знайдеться такий геній, що винайде нові шляхи, невідомі попередникам, а філософствування до цього

привести, на думку Тетерев'янина, не може. Г. Жевуський робить характерне для своїх поглядів визнання, що правда знаходиться лише через інтуїцію: «надмірне розміркування нищить або принаймні ослабляє інтуїцію, а тільки інтуїція творить ці потужні індивідуальності, в яких, так би мовити, втілюється геній століття» [21, с. 1]. В іншому творі підтверджує цю ж думку, говорячи, що «поезія, а не розмірковування й філософія підкоряють людський рід» [24, с. 95]. Так, як колись журналістика витіснила літературу, оскільки письменники почали писати не заради проголошення істини, повчання, а для того, щоби заслужити прихильність читачів, так і раціоналізм невдовзі витіснить справжні науки [16, с. 1]. Автор «Моралеописових сумішей» звертає увагу на інтелектуальний занепад польського народу: «ми занурені в якійсь інтелектуальній немічності, яка постійно міцніє, а це доведе нас до варварського стану, тому що не хочемо прийняти від цієї немочі ліків» [22, с. 1].

Письменник переймався збереженням й передачею наступним поколінням старошляхетських традицій і звичаїв, несприймав всіх закордонних віянь, які могли стати першим кроком на шляху до втрати польськості: «Однак із традиції та сукупного досвіду історії Польщі перед поділами старався видобути й узагальнити їх сенс, зміст та суть, а потім виробити певну систему моральних національних вартостей, яку після фіксації в свідомості суспільної еліти потрібно переказати майбутнім поколінням як умову збереження через них власної ідентичності [15, с. 17]. Ідеалом шляхетського виховання й навчання для нього була палестра, тобто адвокатура: «Палестра вважалася доповненням домашнього і шкільного виховання. Навіть впливові громадяни, які зовсім не планували відправляти своїх синів на юристів, після закінчення школи віддавали їх до адвокатури, щоби ті, навчившись права і процедури, були здатні гідно вести судові справи, до яких їх покличе воля співгородян. Навчалися вони зазвичай два роки. А вже ті, які вибирали правничу професію, принаймні чотири роки залишалися під наглядом мецената. Останній дбав про їхні потреби як опікун і не дозволяв їм байдикувати. Учень працював у поті чола в суворому режимі опікуна до того часу, поки він не дозволяв йому працювати для себе. Юнак не лише навчався, несучи кару за будь-яку провину, але й одночасно приймав моральне виховання, без якого наука нічого не варта. Меценат не зводив з нього очей, пильнуючи, щоби він був покірним для старших заслугами, віком і положенням в громадській ієрархії, до того ж неговірким у товариствах, вступ до яких сам йому й виклопотав, старанним виконавцем костьольних положень, пильним у роботі, ревним у дотриманні звичаїв, скромним у спілкуванні з іншими, ввічливим для рівних, лагідним для нижчих, приниженим для старших, шанобливим у ставленні до своєї й чужої слави, повинен був уникати м'якості та розкоші, бути задоволеним своєю

долею, яку йому назначив Бог, і тільки на такій основі в повній мірі розвивалася в нього наука, якої навчався у практичний спосіб» [21, с. 2].

Таким чином, найбільшого обурення в «Моралеописових сумішах» Г. Жевуського викликали його зауваження щодо зарозумілості кременецьких ліцеїстів, обмеженості їхніх знань на «перших трьох темах із кожної дисципліни» та непотрібним вмінням римувати закінчення, яке вони використовували для переробки творів відомих майстрів слова. Одразу після виходу цей твір викликав справжню літературну бурю, словесну боротьбу, яка точилася на сторінках сучасних журналів: «Тижневик», «Атенеум», «Зірка», ідкі зауваження Яроша Бейли стали поштовхом до масового написання випускниками школи мемуарів про роки навчання в Кременці, що увіковічило легенду Волинських Афін у літературі. Деякі з них, у пізніших своїх творах, коли трохи затихла розбурхана реакція на бейлівську критику, можливо, самі того не помічаючи, в окремих аспектах погоджувалися з автором контраверсійної праці. Полеміка, яка кипіла навколо «Моралеописових сумішей» була схожою на «комедію помилок»: Г. Жевуський писав про недоліки системи освіти й виховання в Кременецькому ліцеї, а його випускники сприймали це як камінь, кинутий в їхню, овіяну легендами, святиню. Зі свого боку, Тетерев'янин під час дискусії не зробив нічого для того, щоби розтлумачити й відстояти свої погляди, спрямувати полеміку в потрібне русло, а навпаки, публікував саркастичні та іронічні відповіді на кожну спробу кременчан боронити свою Alma Mater. Лише в подальших публіцистичних творах знаходимо пояснення, що він хотів знайти найбільш відповідну для поляків освітню модель, яка б, передусім, підтримувала національні звичаї й традиції, гарантувала тривалість шляхетської ідентичності, а також зміцнила через «продукування» спеціалістів економічну ситуацію земельної шляхти. В його глибокому переконанні відновлення через шляхту, а перед усім аристократію, в якій бачив хранителя національної мудрості та традицій, зразків моральних виховних цінностей минулих часів, було єдиним шляхом до вдосконалення системи освіти й виховання: «берімося щиро та ретельно до того, що є нашим покликанням, а це спричиниться до зростання освіти й літератури суспільства, членами якого ми є» [19, с. 1].

ЛІТЕРАТУРА

1. Єршов В. Польська література Волині доби романтизму: генологія мемуаристичності / В. Єршов. - Житомир: Полісся, 2008. - 624 с.
2. Єршов В. Чуднівський з'їзд польських письменників / В. Єршов // Українська національна ідея: історія і сучасність : Наук. зб. / Відп. ред. М. Костриця. - Житомир: Журфонд, 1997. - С. 88-90.

3. Beauvois D. Polacy na Ukrainie 1831-1863. Szlachta polska na Wołyniu, Podolu i Kijowszczyźnie. - Paryż: Instytut literacki, 1987. - 294 s.
4. Beauvois D. Trójkąt Ukraiński. Szlachta, carat i lud na Wołyniu, Podolu i Kojowszczyźnie 1793-1914. - Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2005. - 760 s.
5. Budzyński M. Wspomnienia z mojego życia. - T. 1. - Poznań: Księg.J. K. Żupańskiego. -1880. - 453 s.-S. 12-13.
6. Inglot M. Spowiedź kolaboranta (o «Mieszczanach obyczajowych H. Rzewuskiego») // Pogranicze kultur / pod. red. Cz. Kłaka. - Rzeszów: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej, 1997. - 159 s. - S. 63-77.
7. Jełowicki A. Moje wspomnienia. - Poznań : J. K. Żupański, 1877. - 434 s.
8. Kaczkowski K. Odpowiedź na list pana Kwestarza Somnambula // Athenaeum. - 1845. -t. IV.-S. 212-224.
9. Karpiński W. Polska a Rosja. - Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1994. - 191 s.
10. Olizar G. Pamiętniki 1798-1865. - Lwów: Księg. Gubrynowicza i Schmidta, 1892. - 300 s.
11. Olizar G. Pomieszczenie Jarosza Bejły objawione przez A. Filipowicza. - Wilno: druk. X Glucksberg, 1842. - 64 s.
12. Piotrowski W. Życie umysłowe Krzemieńca w latach 1805-1832. - Piotrków Trybunalski: Naukowe Wydawnictwo Piotrkowskie przy Filii Akademii Świętokrzyskiej, 2005. - 320 s.
13. Przybylski R. Krzemieniec. Opowieść o rozsądku zwyciężonych. - Warszawa: Wydawnictwo Sic!, 2003. - 206 s.
14. Rolle M. Ateny Wołyńskie. Szkic dziejów oświaty w Polsce - Lwów-Warszawa-Kraków: Wydawnictwo Zakładu Narodowego imienia Ossolińskich. - 1923. - 400 s.
15. Rzewuski H. Cywilizacja i Religia / wstęp i oprac. tekstu A. Wielomski. - Biała Podlaska: Arte, 2009. - 71 s.
16. Rzewuski H. Listy z Warszawy II / H. Rzewuski // Dziennik Warszawski. - 1852. -N& 132. - S. 2-3.
17. Rzewuski H. Listy z Warszawy III // Dziennik Warszawski. - 1852. - No 146. - S. 2-3.
18. Rzewuski H. Listy z Warszawy V // Dziennik Warszawski. - 1852. - Ns 205. - S. 1-3.
19. Rzewuski H. Listy z Warszawy VIII // Dziennik Warszawski. - 1852. - N» 278. - S. 1-2.
20. Rzewuski H. Mieszczaniny obyczajowe przez Jarosza Bejłę. - T. 1. - Wilno : druk. T. Glucksberg, 1841.-294 s.
21. Rzewuski H. O dawnych i teraźniejszych prawach polskich słów kilka // Czas. - 1855. - nr 141. -S. 1-2.
22. Rzewuski H. O dawnych i teraźniejszych prawach polskich słów kilka // Czas. - 1855. - nr 140.-S. 1-2.
23. Rzewuski H. Pamiętki Soplicy / oprac. K. Duda Kaptur. - Kraków: Wydawnictwo GREG, 2008. - 238 s.
24. Rzewuski H. Uwagi o dawnej Polsce przez starego Szlachcica Seweryna Soplęcę Cześnika Parnawskiego napisane 1832 roku / pod redakcją J. Maciejewskiego; oprac. R Dudziak, B. Szleszyński - Warszawa: Instytut badań literackich PAN. -

2003. - 168 s.

25. Rzewuski H. Wspomnienia z XVIII wieku. - Diennik Warszawski. - 1851. - nr 140. -S. 1-3.
26. Rzewuski H. Wspomnienia z XVIII wieku. - Diennik Warszawski. - 1851. - nr 142. -S. 1-3.
27. Szweykowski Z. [Recenzja] // Ruch literacki. - 1926. - nr 5. - S. 148-150.
28. Slisz A. Henryk Rzewuski. Życie i poglądy. - Warszawa: Krajowa Agencja Wydawnicza, 1986. - 326 s.
29. Tarnowski S. H. Rzewuski. Z odczytów publicznych odbytych we Lwowie w roku 1887. -Lwów: nakł. Księgarni Seyfartha i Czajkowskiego, 1887. - 97 s.
30. Tetera Petroniusz, List do wydawcy Tygodnika // Tygodnik Peterburski. - 1845. - nr 76. -S. 495-496.
31. Urbaniak J. Konserwatyzm w poglądach społeczno-filozoficznych Henryka Rzewuskiego. -Poznań: Wydawnictwo Naukowe im. A. Mickiewicza, 1979. - 120 s.
32. Węgrzyn I. W świecie powieści Henryka Rzewuskiego. - Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2012. - 386 s.

29. Тагпошзкі 5. Н. К2е\ушкі. 2 одсгуюш риблісгпусЬ одБугусЬ уге Б\«шіе лу гоки 1887. - лубш: пакі, К5іе\атпі 8еуїагіБа і Сга^коу^кіедо, 1887. - 97 8.
30. Теїега Реїгопізг, Бі8І до \\\гуда\гсу Тудодпіка // Ту\одпїк РеїегБїгзкі. - 1845. - пг 76. - 5. 495-496.
31. ПгБапіак/. Кошптагугш мг ро\іадаСь зроїесгпо-ШогойсгпусЬ Непуга Кгеугазкіедо. - Рогпагі: Шуда^пісглуо Маїко^е іт. А. Міскіе^їсга, 1979. - 120 з.
32. Ше^ггуп І. \\\г змгіесїе ро\їезсі Непуга Кретїзкіево. - Кгакб\Ѕ: Шуда\ткглуо Штегвуїеги Ја\їе11опзкіе\о, 2012. - 386 5.